

Urszula Anna Pawluczuk

Wydział Historyczno-Socjologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

DOI: 10.15290/bth.2017.15.15

Antoni Mironowicz, *Hryń Iwanowicz nieznany malarz, grawer i drukarz*, LIBRA s.c. Wydawnictwo i Drukarnia PPHW, Białystok 2016, 96 stron

Antoni Mironowicz na łamach nowej książki tym razem poświęcił swoją uwagę badaniu mało znanej w historiografii postaci związanej z drukiem cyrylicy, a mianowicie Hryniowi (Grzegorzowi) Iwanowiczowi. Postać tego drukarza wyłania się za sprawą Antoniego Mironowicza ukazując, że obok słynnego drukarza Iwana Fedorowa¹ czy równie ważnego Piotra Mściśławca², ale będącego w „cieniu” Fedorowa, jest wiele do odkrycia i ukazania w badaniach nad twórcami cyrylicy czcionek. Postacią Hrynia Iwanowicza w latach sześćdziesiątych XX w. zajmował się M. Batwinnik³, jednakże artykuł jego wyłącznie stawia wiele pytań. Hryń Iwanowicz był związany z Podlasiem, gdyż pochodził z Zabłudowa. Jedyną informacją, o pobycie w tym mieście, jest to, że protopop zabłudowski Nestor opiekował się młodym Hryniem. Po przybyciu do miasta Iwana Fedorowa protopop Nestor oddelegował Hrynia do pracy w tworzonej drukarni⁴. Drukarnia zabłudowska, której uwagę poświęcił A. Mironowicz w części pierwszej

¹ Por.: S. Ptaszycki, *Iwan Fedorowicz, drukarz ruski we Lwowie z końca XVI wieku*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie”, seria I, t. XI, 1886, s. 1–43; E. Л. Немировский, *Иван Федоров*, Москва 1985; idem, *Иван Федоров в Белоруссии*, Москва 1979; *400-летию со дня смерти Ивана Федорова*, Отв. ред. Е. Л. Немировский, Москва 1987; A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny wydawniczej na tle sytuacji wyznaniowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Akta Baltico-Slavica”, t. XIX, Warszawa 1990, s. 245–264; Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, *Druki cyrylickie z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XVIII wieku*, Olsztyn 2004.

² Por.: U. Pawluczuk, *Drukarnia braci Matoniczów w Wilnie [w:] Берасцейскія кнігазборы. Брэсцкая Біблія – унікальны помнік культуры XVI стагоддзя: да -450годдзя выдання*, пад агул. рэд. М. В. Нікалаева, Брэст: БрДУ імя А.С. Пушкіна 2014, s. 213–219.

³ М. Бацвіннік, *Друкар з Гродзенічыны*, „Беларусь”, 1968, nr. 1.

⁴ Nestor był winny Fedorowi 15 kop groszy, A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz nieznany malarz, grawer i drukarz*, Białystok 2016, s. 9–10.

książki, funkcjonowała od 3 lipca 1568 r. do 23 marca 1570 r. w dobrach kasztelana wileńskiego Grzegorza Chodkiewicza. Autor wyraźnie podkreśla, że powstanie drukarni nie było przypadkowe i komercyjne, a stało za tym wychowanie i przywiązanie do tradycji i kultury prawosławnej. Starannie wykształcony właściciel Zabłudowa był ceniony za działalność polityczną oraz kulturalną m.in. za służbę królowi w 1566 r. został hetmanem wielkim litewskim, a następnie kasztelanem trockim i wojewodą kijowskim⁵. Grzegorz (Hrehory) Aleksandrowicz Chodkiewicz wychowany był w otoczeniu i pod wpływem wielkich ktitorów prawosławia ojca Aleksandra Chodkiewicza i księżnej Wasylisy, córki Fiodora Jarosławowicza ks. Holszańskiego. Kontynuował ich dzieło rozwoju monasteru supraskiego, chociażby przyczyniając się do skompletowania bogatej biblioteki monasterskiej, której zbiory w 1557 r. liczyły ponad 200 ksiąg⁶. Dobra zabłudowskie Chodkiewicz uczynił swoją rezydencją podnosząc jej prawa do rangi miasta w 1553 r. Ponadto ufundował w mieście świątynie chrześcijańskie – w 1563 r. cerkiew p.w. Zaśnięcia NMP i kościół p.w. św. św. Piotra i Pawła. A. Mironowicz pokazuje, że nie do końca można zrozumieć poszukiwanie tekstów religijnych przez Chodkiewicza za granicą, kiedy posiadał trzy pełne teksty Ewangelii w bibliotece supraskiej⁷. Myślę jednak, że to wyłącznie świadczy o jego szerokich kontaktach, o których autor wspomina i chęci wzbogacenia swoich zbiorów. Ponadto, była to zapewne chęć jeszcze większego rozwinięcia i wzmocnienia kultury Kościoła wschodniego na ziemiach najdalej wysuniętych na zachód Wielkiego Księstwa Litewskiego. Autor podkreśla, że starania Chodkiewicza doprowadziły do przybycia z Moskwy drukarza Iwana Fedorowa i Piotra Mścisławca do Zabłudowa w 1566 r. Urządzenia drukarskie przywieźli drukarze z Moskwy, jednakże do pracy potrzebni byli miejscowi zdolni manualnie ludzie, którzy zapewne szybko opanowaliby rzemiosło m.in. grawerzy, oprawiacze ksiąg, rzeźbiarze. Od samego początku pracy drukarni, prawdopodobnie Hryń jako miejscowy zdolny manualnie młodzieniec dostał posadę pomocnika. M. Batwinnik pisze o objęciu posady w drukarni Hrynia po wyjeździe do Wilna Piotra Mścisławca⁸. Pierwszy druk zabłudowski – *Евангелие учительное* – został przygotowany przez Iwana Fedorowa i Piotra Mścisławca. Zgodnie z wolą mecenasa Chodkiewicza dzieło to nie zostało przetłumaczone na języki żywe, a miało zachować i potrzymać tradycję, dlatego zostało wydane w wersji starosłowiańskiej. Po tym wydaniu Piotr Mścisławiec opuścił Zabłudów

⁵ S. K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. I, Warszawa 1876, s. 207–209.

⁶ A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz...*, s. 15; por.: A. Mironowicz, *Dzieje monasteru supraskiego do połowy XVI wieku* [w:] *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, red. A. Mironowicz, Białystok 2014, s. 11–49; idem, *Biblioteka monasteru supraskiego do połowy XVI wieku* [w:] ibidem, s. 51–75.

⁷ A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz...*, s. 20.

⁸ М. Бацвінник, op. cit., c. 26.

zabierając ze sobą do Wilna drzeworyty i czcionki. Perspektywa samodzielnej działalności w drukarni braci Mamoniczów w Wilnie zapewne była kusząca i nobilitująca. Następne druki zabłudowskie już przygotował Fedor z pomocnikiem Hryniem, był to *Псалтырь с Часословом*. Hryń zdaniem badaczy wykonał wówczas herb Chodkiewiczów z „Pogonią”, który odróżniał się od wcześniejszego wydania herbu z *Евангелие учительное*. Grafika wykonania Hrynia była bardziej delikatna, ale też i chaotyczna, gdyż grawer czynił uskoki nie trzymając się linii⁹. Hryń wykonał także w Zabłudowie gawiurę w drzewie „Cara Dawida”, która odróżniała się od zastawek Fedorowa m.in. grafiką, konturem linearnym czy sposobem wyrzeczania. Samodzielność Hrynia była mocno zauważalna w rozwoju sztuki ozdobnej: figurowy frontyspis, heraldyczna gawiura jako osobna ozdoba. Ponadto praca w drukarni zabłudowskiej wpłynęła nie tylko na rozwój ornamentu w gawiurze Hrynia, ale zapewne przyczynił się on do powstania nowego druku. Druk- półustaw, był po modyfikacjach wykorzystywany w białoruskich księgach cyrylickich¹⁰. Krótka działalność drukarni zabłudowskiej była spowodowana ułomnościami fizycznymi wywołanymi chorobą Chodkiewicza, jak wyjaśnia Fedorow we wstępie do lwowskiego wydania *Апостола*¹¹. Czasy ówczesne dla zachodnich obszarów Wielkiego Księstwa Litewskiego były nienajlepsze z powodu „morowego powietrza” w 1572 r. m.in. umarli niemalże wszyscy mnisi supрасcy¹². Chodkiewicz jeszcze przed śmiercią przekazał urządzenia drukarskie na własność Fedorowa, który mógł nieco później dzięki nim kontynuować czarną sztukę we Lwowie. Drukarze zabłudowscy dzięki swojej pracy przyczynili się do upowszechniania tekstów liturgicznych w języku cerkiewnosłowiańskim. Stali na straży tradycji prawosławnej w opozycji do nowinek pod wpływem dążeń reformacyjnych, którym ulegała część wiernych prawosławnych. Warsztat drukarskiej pracy, jaki nabył Hryń w Zabłudowie mógł rozwinąć następnie tworząc nowe cyrylickie czcionki w drukarniach: we Lwowie, w Ostrogu na Wołyniu czy drukarni braci Mamoniczów w Wilnie. Antoni Mironowicz wyjaśnia jak i kiedy Hryń dociera do Lwowa, podkreślając etap kształcenia u malarza Wawrzyńca Filipowicza Puchały (Lawryna Pilipowicza Puchały) w latach 1575–1577. Fedorow finansował naukę młodego Hrynia w cechu swojego przyjaciela Wawrzyńca Filipowicza. Nieznane są prace malarskie Hrynia, ale sztuka malarska opanowana na lekcjach została wykorzystana w czarnej sztuce. Hryń nauczył się pod okiem Filipowicza m.in.

⁹ A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz...*, s. 32.

¹⁰ В. Ф. Шматаў, *Беларуская кніжная гравюра XVI-XVIII ст.*, Мінск 1984, с. 78–79.

¹¹ Chodkiewicz zmarł w 1572 r. niedługo po wyjeździe Fedorowa. A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz...*, s. 33.

¹² Ibidem, s. 34.

„malarstwa, stolarstwa, forsznaiderstwa i na stali liter i inszych rzeczy rzezania też i drukarstwa”¹³. Filipowicz także pracował w drukarni u Fedorowa we Lwowie.

Hryń podążał za Fedorowem, który po bankructwie drukarni we Lwowie przeniósł się do zorganizowanej drukarni przez księcia Konstantego Ostrońskiego w jego włościach w Ostrogu. Fedorow podjął służbę u księcia już w kwietniu 1575 r., zarządzając majątkiem monasteru w Dermaniu do 1580 roku. Druki ostrońskie prawdopodobnie wszystkie zostały przygotowane przy udziale Hrynia, brał on udział w przygotowaniu *Буквара* na wiosnę 1578 r.¹⁴ Antoni Mironowicz omawia druki, które wyszły z oficyny w Ostrogu podkreślając, że Hryń u boku Fedorowa w tym okresie osiągnął już poziom wykształconego samodzielnego drukarza. Na zamku Ostrońskiego doszło do zawarcia umowy pomiędzy Iwanem Fedorowem a Hryniem Iwanowiczem w obecności trzech świadków. Hryń zobowiązał się do pełnego posłuszeństwa w pracy drukarskiej wobec swojego mistrza Fedorowa¹⁵. Po zakończeniu prac nad *Biblią Ostrońską* 12 sierpnia 1581 r. drukarze byli wolni i opuścili Ostrog na początku 1582 wrócili do Lwowa. Jednakże rozwój czarnej sztuki w Wilnie skusił młodego Hrynia, który porzucił Fedorowa i pojawił się w marcu 1582 r. w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Hryń otrzymał pracę w oficynie Mamoniczów, którą opuścił Piotr Mściśławiec. Drukacz Iwanowicz dla Mamoniczów wykonał dwa zestawy czcionek cyrylickich, przygotował do wydania *Службник* (wydany 24 czerwca 1583 r.), przygotował specjalną czcionkę, kursywę imitującą urzędowe wpisy kancelaryjne. Pismo było półustawem, które wykorzystano m.in. w wydaniu akt *Trybunału obywateli Wielkiego Księstwa Litewskiego* w 1586 r. i w *III Statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego* z 1588 r.¹⁶ Praca Hrynia w Wilnie była złamaniem umowy z Fedorowem, który dochodził swych praw względem nielojalnego ucznia. Hryń musiał opuścić Mamoniczów i w lutym 1583 r. powrócił do Lwowa prosząc o wybaczenie mistrza Fedorowa. Zwarli ponownie umowę 26 lutego 1583 r., którą autor szeroko omawia, ponieważ ukazuje jak duże zdolności i umiejętności posiadał Hryń m.in. umiał rysować, robić różne ozdoby, inicjały, winiety, rzezać w stali litery¹⁷. Umowa została dotrzymana do śmierci 15 grudnia 1583 r. Fedorowa; od tej pory Hryń był wolny i mógł wykonywać sztukę drukarską samodzielnie dla innych typografii. Prawdopodobnie Hryń

¹³ E. Л. Немировский, *Иван Федоров...*, s. 194.

¹⁴ Ibidem, s. 169; T. Kempa, *Konstanty Wasyl Ostroński, wojewoda i marszałek ziemi wołyńskiej*, Toruń 1997, s. 107.

¹⁵ A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz...*, s. 50.

¹⁶ Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, op. cit., s. 69.

¹⁷ A. Mironowicz, *Hryń Iwanowicz...*, s. 55–57.

zostaje wysłany przez księcia Konstantego Ostrońskiego¹⁸ do Rzymu, na prośbę arcybiskupa Dionizego Rallu do dyspozycji papieża. Hryń miał służyć pomocą w wydawaniu cyrylickich katolickich druków w Rzymie. Okres rzymski wymaga badań, czy rzeczywiście Hryń wykonywał cyrylicckie wydawnictwa dla papieża. Praca Hrynia Iwanowicza w kolejnych latach jest widoczna u Mamoniczów jeszcze w 1593 r. Antoni Mironowicz pozostawia innym badaczom wyzwanie zbadania chociażby tego, z jakiej rodziny pochodził Hryń Iwanowicz i jak wyglądały jego losy po śmierci Fedorowa na podstawie materiału źródłowego. Dorobek drukarski Hrynia przez wiele lat wykorzystywany był przez różne oficyny, m.in. typografię Wasyla Haraburdę w Wilnie czy Mamoniczów. Wydania z grawiurami Hrynia są przejawem zetknięcia się sztuki zdobniczej wschodniej i zachodniej. Losy Hrynia Iwanowicza związanego z mistrzem drukarstwa Iwanem Fedorowem, jego praca u mecenasów prawosławia Grzegorza Chodkiewicza i Konstantego Ostrońskiego, praca w Zabłudowie, w Wilnie, we Lwowie, Ostrogu, Rzymie w czasach reformacji to interesujący scenariusz na film.

¹⁸ Ostroński wraz z żoną Aleksandrą w połowie 1583 roku przyjęli katolicyzm pod namową prołacińskiego greckiego arcybiskupa Dionizego Rallu i jezuitę Benedykta Herbsta. T. Kempa, op. cit., s. 127.